

Als Hildebrant en Gertrud of Roeland en Badelog een kind krijgen ... Over voornaamgeving in de Lage Landen

Fieke Van der Gucht

Tegenwoordig mogen ouders álles kiezen als voornaam, zolang die keuze hun kind maar niet in verlegenheid brengt. Soms gebeurt dat zelfs letterlijk. In 2013 noemden ouders uit de provincie Antwerpen hun dochter Alles! Die vrijwel ongelimiteerde keuzevrijheid geldt nog niet zo erg lang in België. Pas vanaf 1987 heeft de voornaamwetgeving een 'Alles mag, behalve ...'-houding aangenomen. Daarvoor schreef de Belgische wet precies het omgekeerde voor: 'Niks mag, behalve voornamen die voorkomen op de gebruikelijke kalenders en voornamen van personen die gekend zijn in de geschiedenis.' Maar ook lang voor de voornaamgeving officieel geregeld was, hielden ouders in de Lage Landen zich aan ongeschreven wetten en modetrends. Dit dossier gaat eerst uitgebreid in op voornaamgeving bij de Germanen, die vanaf de vijfde eeuw in de Lage Landen neerstreken. Daarna focust het, korter ditmaal, op voornaamgeving in het twaalfde-eeuwse graafschap Vlaanderen. Enkele principes van de voornaamgeving worden geïllustreerd aan de hand van twee fictieve koppels die elk een kind verwachten.

Voornamen in de Lage Landen vóór de twaalfde eeuw na Christus: Germaanse namen

18 april 875 – Hoera! Hildebrant en Gertrud krijgen samen een kind. En dat kind moet een (voor)naam krijgen: familienamen zijn nog niet aan de orde. Ook handige voornamenboekjes bestaan nog niet, maar de Germaanse namenvoorraad is gelukkig aanmerkelijk kleiner dan de huidige voornamenstock in Vlaanderen. Toch moeten Hildebrant en Gertrud heel wat knopen doorhakken voor ze een definitieve keuze kunnen maken.

• Uit welke voornamen kunnen Hildebrant en Gertrud kiezen? _ _ _ _ _

Optie 1: Creativiteit troef!

De kans is het grootst dat Hildebrant en Gertrud er, net als de meeste Germanen, voor kiezen om een voornaam bijeen te puzzelen. Zo'n tweedelige, samengestelde voornaam hebben ze overigens zelf. 'Hildebrant' is een combinatie van 'hild' ('strijd') en 'brand' ('vlammend') zwaard') en 'Gertrud' een samenstelling van 'ger' ('speer') met 'drude' ('tovenaars') of met 'traut' ('geliefde'). Hun voornamen combineren telkens twee zelfstandige naamwoorden, maar ook andere combinaties zijn mogelijk (zie tabel 1).

Uit de voornaam moet in elk geval duidelijk blijken of Hildebrant en Gertrud een meisje of een jongen gekregen hebben. Eindigt de voornaam op een zelfstandig naamwoord, dan is het tweede deel van de naam een mannelijk woord voor een zoon, een vrouwelijk woord voor een dochter. 'Gerhelm' is dus een jongen, want 'helm' ('de bedekker, de beschermer') is mannelijk; 'Hildegard' is een meisje, want 'gard' is vrouwelijk. 'Gard' betekent 'tuin' of 'takje' en wordt in namen vermoedelijk metaforisch begrepen als 'jonge afstamming'.

Eindigt de voornaam op een bijvoeglijk naamwoord, dan moet dat tweede deel een 'mannelijke' betekenis hebben voor een zoon en

een 'vrouwelijke' betekenis voor een dochter. Daarin overstijgen de Germanen de clichés niet meteen: alleen jongens krijgen een naam op 'bald' ('dapper, moedig'), alleen meisjes krijgen een naam op 'lindi' ('zacht, teder').

Als Hildebrant en Gertrud niet graag uit de band springen, dan houden ze zich ongetwijfeld ook aan de – ongeschreven – voornaamwetten. De twee delen van hun zoons of dochters naam mogen niet rijmen of allitereren: een 'Wald**bal**d' en een 'Wald**w**ard' kunnen dus niet door de beugel. Maar voor de rest kunnen ze naar hartenlust combineren.

In één handige overzichtstabel wordt dat:

zelfstandig naamwoord + zelfstandig naamwoord	zoon Dankwin	'dank' + 'win'	'gedachten, geest' + 'vriend' = 'bedachtzame vriend'
	dochter Siburg	'sig' + 'burg'	'overwinning' + 'bescherming' = 'beschermster van de overwinning'
bijvoeglijk naamwoord + zelfstandig naamwoord	zoon Baldram	'bald' + 'ram'	'dapper, moedig' + 'raaf' = 'hij, met de eigenschappen van een dappere raaf'. Ter info: de raaf was de heilige vogel van Wodan.
	dochter Liefhild	'lief' + 'hild'	'bemind' + 'strijd, krijg' = 'beminde krijgster'
zelfstandig naamwoord + bijvoeglijk naamwoord	zoon Everhard	'ever' + 'hard'	'everzwijn' + 'sterk' = 'hij, die zo sterk als een everzwijn is'
	dochter Radelind	'raad' + 'lind'	'raad' + 'zacht, zachtmoedig' = 'zij, die zachtmoedig in haar raad is'
bijvoeglijk naamwoord + bijvoeglijk naamwoord	zoon Balderik	'bald' + 'rik'	'dapper, moedig' + 'machtig' = 'moedig heerser'
	dochter Nerswind	'neer' + 'zwind'	'mannelijk, sterk, dapper' + 'sterk' = 'zij die zo sterk als een man is'

Tabel 1: Deze Germaanse namen zijn teruggevonden in diplomatieke bronnen, annalen, kronieken en heiligenlevens en werden verzameld door o.m. Annelies Somers (2006; 2007), Kees Nieuwenhuijsen (kees.nl) en Olivier van Renswoude (taaldacht.nl)

Optie 2: Bij keuzestress!

Willen Hildebrant en Gertrud een voornaam die niet is samengesteld, dan moeten ze uit aanmerkelijk minder namen kiezen. Eendelige namen zijn immers minder in trek. Het gaat om verwantschapsnamen als 'Manno' ('man') voor een zoon of 'Wiva' ('vrouw') voor een dochter en verder ook om namen die naar een volk verwijzen: zoon 'Franko' is 'een van het Germaanse volk der Franken', dochter 'Saksia' of 'Saskia' is 'een van het Germaanse volk der Saksen'.

Optie 3: Liefkozing voorop!

Hildebrant en Gertrud kunnen er ook voor kiezen om een samengestelde naam in te korten. Zo'n verkorting klinkt heel wat lieflijker voor een klein kind. Zo vervangen koosnamen 'Bert', 'Robbe' en 'Wulf' de langere vormen 'Reginbert', 'Robbrecht' en 'Wulfbold' en is 'Tiebo' een samensmelting van 'thiat' ('volk') met de 'b' van 'bald', 'bert' of 'bern' waaraan een mannelijke uitgang 'o' is toegevoegd.

• Willen Hildebrant en Gertrud hun kind iets toewensen met de voornaam? _ _ _ _ _

Germaanse voornamen zijn voornamelijk samengesteld uit woorden die verwijzen naar roem, eer en algemene deugden, naar familie en verwantschap, naar religie en mythologie of naar dieren. Geloven Hildebrant en Gertrud in de spreuk 'nomen est omen', dan selecteren ze woorddelen waarvan de betekeniscombinatie het nauwst aansluit bij hun wens voor hun dochter of zoon. Toch moet die wensfunctie van voornamen worden genuanceerd. Taalkundigen nemen aan dat de Germanen, zeker vanaf de zevende tot achtste eeuw na Christus, niet altijd afgaan op de betekenis van een voornaam. Dat vermoeden ze door absurde betekeniscombinaties van samengestelde namen als 'Fredegonde'. Die meisjesnaam verbindt immers tegengestelde betekenissen 'frithu' ('vrede') met 'gund' ('oorlog'). In 'Folcward' herkennen we wel de (voorgangers) van de Oudnederlandse woorden 'folc' ('volk') en 'ward' ('hoeder', 'bewaarder'), maar krijgt de zoon van Hildebrant en Gertrud die naam, dan is het dus niet zeker of ze hun zoon het leiderschap over hun volk toewensen. Ter vergelijking: ouders van nu noemen hun kind ook niet noodzakelijkerwijs 'Sofie' omdat ze hopen dat het net als Sophia, de Griekse godin van de wijsheid, een intelligente dochter wordt.

• Hoe belangrijk vinden Hildebrant en Gertrud de familiale band? _ _ _ _ _

Van familienamen is nog geen sprake bij de Germanen. Toch geven ouders graag iets van familiale solidariteit en verwantschap mee in de voornaam van hun kind. Ze vernoemen hun kinderen daarom vaak naar zichzelf of naar een ander familielid. Dat motief in de voornaamgeving heet 'vernoeming' en zal nog eeuwen later een traditie zijn, zelfs lang nadat de familienamen hun intrede hebben gedaan.

Behoren Hildebrant en Gertrud tot de hogere klasse en vinden ze het belangrijk om met de voornaam verwantschap aan te geven, dan geven ze hun kind vaak de volle naam van de vader, en soms ook die van de moeder, de grootvader, de grootmoeder of nog van een ander familielid. De eerste 'zuivere' vernoeming die in de Zuidelijke Nederlanden is teruggevonden, stamt uit 867 na Christus. Toen droeg vader Liudricus zijn voornaam in zijn geheel over op zijn zoon Liudricus. Hebben Hildebrant en Gertrud het minder breed? Dan is de kans groot dat ze de voornaamtrend van de lagere klasse volgen. Ze herhalen de voornaam dan niet, maar combineren hun eigen voornamen (of die van familieleden) met elkaar. Hun zonen kunnen dan 'Gerbrant', 'Trudbrant', 'Hildger', 'Brantger' of 'Trudger' heten, voor dochters kiezen ze 'Hiltrud', 'Brantrud', 'Gerhild', 'Branthild' of 'Trudhild'. Precies dat gebruik, dat oneindig combineren mogelijk maakt, gaat verloren vanaf de tiende eeuw. In de eeuwen die daarop volgen, dienen zich dan ook nieuwe trends in de voornaamgeving aan.

Voornamen in de Lage Landen in het twaalfde-eeuwse graafschap Vlaanderen: christelijk geïnspireerde namen in opmars

24 november 1178 – Hoera! Roeland en zijn vrouw Badelog uit het graafschap Vlaanderen krijgen samen een kind. Ze kunnen hun zoon of dochter uit traditie een Germaanse naam geven. In de twaalfde eeuw gebeurt dat nog bij 42 op de 100 geboortes. Volgen ze de laatste voornaamtrends, dan zoeken ze hun inspiratie in het christendom (35 op de 100 geboortes), kiezen ze een prestigieuze, vorstelijke voornaam (16 op de 100 geboortes) of laten ze zich leiden door helden uit de kruistochten (4 op de 100 baby's) en literaire helden (3 op de 100 baby's). Met die 'modieuze' namen wordt de voornamenstock uitgebreid met Hebreeuwse namen als Johannes, Latijnse namen als Beatrijs en Griekse namen als Eustachius en Margareta. Let wel: er zijn ook vorsten en vorstinnen, kruistochtvaders en romanpersonages die een Germaanse naam dragen. Naamkundigen weten dan niet altijd zeker of ouders hun kind die naam uit traditie dan wel uit bewondering voor de held in kwestie gaven. Opvallend is wel dat vanaf de twaalfde eeuw Germaanse namen die ook gedragen worden door een religieuze, een culturele en/of maatschappelijke held, merkbaar populairder worden.

• Houden Roeland en Badelog van traditie? _

In de loop van de tiende eeuw boeit het speels combineren van woorden tot telkens weer nieuwe voornamen steeds minder ouders in de Zuidelijke Nederlanden. In plaats daarvan geven ze liever hun eigen naam of die van een familielid volledig door aan hun kind. Nieuwe inheemse namen komen er daarom nauwelijks bij. Zelf een nieuwe voornaam samenstellen zit er dus niet meer in voor Roeland en Badelog, maar ze kunnen wel nog steeds een voornaam kiezen uit de geslonken Germaanse voornamenvoorraad.

• Zijn Roeland en Badelog graag mee met de mode?

Roeland en Badelog hoeven niet te treuren: heel wat andere voornamen nemen de plaats van de traditionele voornamen in. Aan hen de keuze door welke helden ze zich laten inspireren!

Optie 1: Religieuze helden

Aan het eind van de elfde eeuw zet de kerk actief in op het herstel van christelijke normen en waarden. Ze dringt erop aan dat ouders hun kinderen snel laten dopen én hun een religieuze naam geven. Door die christianisatie worden religieuze namen vanaf de twaalfde eeuw steeds populairder. Vooral heiligennamen en bijbelse namen uit het Nieuwe Testament zijn geliefd. Zo is er bij de vrouwen de heiligennaam Margareta, naar de heilig verklaarde schutpatrones van barende vrouwen uit de vierde eeuw, en Elisabeth, de bijbelse naam uit het Nieuwe Testament, naar de moeder van Johannes de Doper. Namen uit het Oude Testament als Adam, Isaac, Daniel, Matheus of Judith en Sarah komen ook voor, maar halen de twaalfde-eeuwse top twintig niet (zie tabel 2).

Optie 2: Vorstelijke helden

Roeland en Balog kunnen zich laten inspireren door de namen van vorsten en vorstinnen bij de voornaamkeuze, in de hoop dat het prestige van die voornaam afstraalt op hun zoon of dochter. Zo is Boudewijn razend populair, omdat die naam voortdurend terugkeert bij de Vlaamse graven.

Optie 3: Culturele helden

In de twaalfde eeuw komen idolen nog niet uit de sport-, film- of muziekwereld, zoals acht eeuwen later. Culturele idolen zijn in de eerste plaats bekende kruistochtvaarders: het graafschap Vlaanderen neemt actief deel aan de middeleeuwse kruistochten. Zokomt het dat Gilbert in de top twintig van populairste voornamen staat, naar een bekende kruisvaarder onder Lodewijk VII. Roeland en Badelog kunnen zich in de tweede plaats laten leiden door personages uit middeleeuwse verhalen die mondeling worden doorgegeven en later ook worden opgetekend. Roeland zelf heeft zijn voornaam van het 'Chanson de Roland', dat het relaas doet van de slag bij Roncevaux. Het eigenlijke werk wordt op het einde van de elfde eeuw geschreven, maar de orale traditie is veel ouder. Andere literaire voornamen, die de top twintig helaas niet halen, zijn Iwein of Walewein, naar helden uit de Arthurromans; Alexander, Achilles of Caesar, naar helden uit romans over de oudheid; en Eggerik en Olivier, naar helden uit de Karelromans. Dochters, tot slot, krijgen zelden een culturele voornaam, omdat er weinig tot geen literaire heldinnen of vrouwelijke kruisvaarders bestaan.

	Jongens	Meisjes		Jongens	Meisjes
1	Walter	Emma	11	Diederik	Gisela
2	Boudewijn	Mathilde	12	Zeger	Elisabeth
3	Willem	Geertrui	13	Simon	Beatrijs
4	Hugo	Margareta	14	Arnulf	Heile
5	Gerard	Berta	15	Radolf	Agnes
6	Robrecht	Ava	16	Arnout	Mabilia
7	Johannes	Ermengard	17	Reinier	Adelisa
8	Hendrik	Heilewif	18	Eustachius	Oda
9	Goswijn	Heilewidis	19	Rutger	Alis
10	Lambert	Hildegard	20	Gilbert	Adela

Tabel 2: De twintig meest voorkomende voornamen uit de twaalfde eeuw in het graafschap Vlaanderen. Ze zijn teruggevonden in oorkonden, cijnsboeken en andere officiële of administratieve documenten en werden verzameld door Annelies Somers (2006).

Referenties

Ebeling, R.A. (1993), *Voor- en familienamen in Nederland: geschiedenis, verspreiding, vorm en gebruik*. 's Gravenhage: Centraal Bureau voor Genealogie.

Somers, A. (2006), *'Nomina nuda tenemus?': voornaamgeving in het graafschap Vlaanderen in de twaalfde eeuw*. Universiteit Gent: onuitgegeven licentiaatsverhandeling.

Somers, A. (2007), 'Voornaamgeving in het graafschap Vlaanderen in de twaalfde eeuw: bevindingen van een ontmoeting tussen onomastiek en sociale geschiedenis'. In: *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis* 10, blz. 47-93.

Websites

• www.meertens.knaw.nl/voornamen/vnb (geraadpleegd op 16-12-2015)
> Nederlandse Voornamen Databank, Meertens Instituut. Die databank is gebaseerd op de editie uit 2000 van de Prisma Voornamen, samengesteld door dr. J. van der Schaar, bewerkt door dr. Doreen Gerritzen (Utrecht: Het Spectrum).

• www.vernoeming.nl/ (geraadpleegd op 16 december 2015)
> website van naamkundige Maarten van der Meer, die ook aandacht besteedt aan Vlaamse voornamen.

• www.taaldacht.nl (bijdrage over Germaanse namen op <http://taaldacht.nl/germaanse-namen/>, geraadpleegd op 16 december 2015)
> website over de Nederlandse taal van Olivier van Renswoude, met bijdragen van Kasper Nijsen.

• www.kees.nl (geraadpleegd op 16 december 2015)
> website van Kees Nieuwenhuijsen die onderzoek deed naar middeleeuwse namen in de Lage Landen

• www.kindengezin.be (geraadpleegd op 16 december 2015)
> website met een voornamendatabank voor België, van 2005 tot nu.

*Als Taalonthaal-medewerker aan de Universiteit Gent doceert Fieke Van der Gucht academisch Nederlands en geeft ze studenten taal- en tekstadvies op maat. Daarnaast is ze freelance eindredacteur en copywriter.
e-mail: fieke.vandergucht@ugent.be*